

A debreceni *Oratorium* első orgonája

A Debreceni Református Kollégium hangszerhasználatára igen fontos láncszem a felekezet és a hazai művelődés történetében. Szokás a hegedülés és tánc tilalmát s az orgonák rombolását emlegetni, s logikusan az orgonaellenességet. Geleji Katona híres előszavában azonban éppúgy okulhatunk a zene dicséretéről, mint Calvinéból, s az orgonarombolónak vélt Kálmáncsehi Márton ott is az orgona megzendítését említi, ahol pedig a bibliai szöveg ezt szó szerint nem is mondja. Mindenek tetejébe a reformátorok között zenészként Zwingli a legkülönb, több hangszeren játszott, zeneszerzésben elméletileg is képzett volt – s még az éneklést is tiltotta.¹

Fekete Csaba a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának tudományos főmunkatársa

Melius örökeiben, a tiszántúli *seminarium ecclesiae*, a hitvalló nemzedékeket nevelő *Collegium* első orgonájáról 1764-ből tudunk. Az 1802. évi tűzvész s a pusztulás után az új klasszicista szárny imaterme, szokott nevén az *Oratorium* elkészülte is késett, pénz szűkében. S mikor az 1820-as években jutott könyvtári és oratoriumi bútorzatra, nem a budapesti imaház kis orgonáját vették meg (ez is fölvetődött), hanem a közeli Várad németajkú mesterével kötöttek szerződést.²

A teljes dokumentum érdemes figyelmünkre, tehát eredeti helyesírása szerint közlöm mind a kontraktust, mind az orgonatervet. Más kép nem maradt korunkra, csupán egy ceruzavázlat (1. ábra). Ez olyan halvány a kéesszürke papíron, hogy a szemléletesség érdekében – minden változtatás nélkül – áthúztam a vonalakat, s a sípmezőket (ahol csak egy-egy sípot vázolt az építő), némileg kiegészítettem.³

Alább írtt adom tudtokra, a' kiknek illik hogy én a' Tiszán túl lévő Helv. Vallástelt tartó Főtiszteletű Superintendentiától megbizattatván NVáradí Orgonatsináló Mester Komornyik Benedekkel a' következő alkura léptem:

hogy az említett Mester a Debreceni Collegiumbann lévő Oratoriumba készít a folyó 1830^{ik} November 1st napjára egy 9. solo és 1 tremula mutatis orgonát 4. Octávás claviatúrával, de úgy, hogy az alsó Octava rövid vagy más szókkal 45 Clavisok-

¹ Calvin az igaz istentisztelet alkotóelemei között a hitvallásban hangsúlyozott igehirdetés és sákramentumok mellé rangsorolja az imádságot, ennek díszes alakjait tekinti az éneket. Előszava megjelent az Árokháti Béla szerkesztette délvidéki református énekeskönyvben (Szabadka 1939, 2. átdolg. kiad. ugyanott 1968.)

„Dicsérésnek mindenféle eszközt indítsatok! Énekeljete az Úrnak új éneket: indítsatok az orgonát nagy zengéssel!” Így fordította Kálmáncsehi a 33. zsoltárt a Huszár Gál 1561-ben megjelent énekeskönyve függelékének 45. levelén. A megfelelő latin sorok orgonát nem említene: „in cithara, in psalterio decem chordarum psallite illi..., bene psallite in vociferatione.”

² Az orgona építésének költségeit az egyházkerület fedezte, az énekeskönyv bevételeiből létesült úgynevezett „zsoltárpénztár” tőkéjéből. A szerződés és mellékletei mai levéltári lelőhelyét nem sikerült kiderítenem. A nyolcvanas évek elején készültek jegyzeteim. Azóta átrendezések történtek.

³ Jegyzeteim nyomán a diszpozíció megjelent Sepsy Károly közlésében: *A választott nép szolgálatában*. Emlékkönyv a 80 éves Czeglédy Sándor tiszteletére. – *A Debreceni Református Kollégium története* (Bp. 1988.) című, az évfordulóra megjelent zenetörténeti vázlat egyik jegyzetként akartam eredetileg a szerződést közreadni, azonban ez pénzügyi nehézségek miatt elmaradt, s a szerkesztés során csak a jegyzetbeli utalás maradt meg. Lásd a 45. jegyzetet a 774. lapon.

ból álló Claviaturával és 18 Pedale Clavisokkal ezer ötszáz ÷ 1500. Váltóforintért, melyből 200 Forintot előpénzül feladtam. Az Orgonának formája a' leszsz ami az Überschlaghoz ragasztott első rajzban. Az említett Orgonának tökéletes és oly móddal való elkészítésére, a mint az Überschlagbann fel van téve, ide értvén azt is hogy mindent a' legjobb materialékból tsinál, 's egyszersmind a' terminusnak megtartására valamint arra is, hogy 5 esztendeig /: a' felállítástól számítva ./ minden eshető hibáit minden fizetés nélkül megigazitja, magamat én is a magam részéről a megbízók nevébenn a' fentebbi summának az Orgona elkészítése és felállítása idejénn való kifizetésére kötelezem.

NVáradonn Jun. 29. 1830. Zákány Jó'sef.

Professor,

mint ezen dologbann megbizott.

Kifizettem felpénzbenn 200 VFrt. Jun. 2^{dik} 830. ZJ.
den 8Aug 100 VFrt. Zjmk.

Mivelhogy Ercsey Lajos Ur adott Száz N^o100 Rfrot, a' hátra lévő ezerszáz ÷ 1100. Forintot Váltó tzedulákban, minekutánna Komornyik Benedek Orgona tsináló, a' reá bizott Orgonát a Contractus értelme szerint elkészítette, és öszverakta, kifizettem, Debrecenb~. Sept 29 1830.

Zákány József mk.

Professor, mint ezen dologbann

Megbizott.

Alább irtt adom tudtokra a' kiknek illik, hogy én az Tiszán túl lévő Superintendenzia megbizottjával, Reform. Professor T. Zákány Jó'sef Urral e következőzendőn alkura léptem: hogy a' Debretzeni Reformatum Collegiumbann lévő Oratoriumba készitek e folyó 1830^{ik} esztendő Novembere 1st napjára egy 9 solo és 1 tremula mutatio Orgonát 4. Octávás Claviaturával de úgy hogy az alsó Octava rövid leszsz, vagy más szókkal 45 clavisokból álló Claviaturával, és 18 Pedálé Clavisokkal, – Ezer Öt száz 1500 Váltó forintért, melyből most 200 forintot előpénzül felvettem. Az Orgonának a' formája a leszsz a' mi az Überschlaghoz ragasztott első rajzbann. Én ezen Orgonának is oly móddal való elkészítésére a' mint az Überschlagban le van téve, ide értvén azt is, hogy mindent a' legjobb materiáléből tsinálók, 's egyszersmind a' terminusnak megtartására valamint arra is, hogy 5 esztendeig, /: a' fel állításától számítva:/ minden eshető hibáit minden fizetés nélkül megigazitom, magamat erőssen kötelezem.

Nagy Vradon Junius 2^{ik} 1830. Augustus dem H:V:

100 fl. den 29 Sept. 29 September v: den H. Benedikt Komornik

Orgel Bauer.

Kustig Empfangen 200 F.

den 11 Augusti 100 F. 8 Aug

Professor Joseph Zákány 1100 fl. w.w.

Kustig Empfangen Benedikt Komornik mp.

Orgel Bauer.

Überschlag

eine Orgel Disposition nach Debrezin in Golegium
verfertigt wird mit 9 Glingenden Registern ober [sic!]

Mutationen

Prinzipal in Gesicht.....	4 fuss von Zin
Quinta.....	3 fuss
Oktava.....	2 fuss
Mixtur.....	1 fuss 3 fach zin
Flauta Minor von Holss.....	4 fuss
Flauta Major von Holss.....	8 fuss
Pordunal von Holss.....	8 fuss
in Pedal	
Subass.....	16 fuss
Oktaf.....	8 fuss Ofen
Gross Wardein den 2 Juny 1830.	

Benedikt Komornik m.p.
Orgel Bauer.

Az orgona előnyei és hátrányai nyilvánvalóak. Későbarokk hangzást, értékes hazai hagyományt sejtethetünk a leírás mögött, korábbi erdélyi mesterek örökségét. Számos barokk mű megszólaltatható egy manuálon, de a korál-művészet java alkotásai és a liturgikus művek jórésze elképzelhetetlen két manuál és teljes pedál nélkül. Az orgonajáték elemeinek elsajátítása, gyülekezeti ének orgonakísérete mellett tehát legfeljebb kevés pedáljátékot igénylő toccaták és egyszerű előjátékok alkothatták az orgonáló diákság orgonaélményeinek körét. Bizonytal a harmóniás énekesek betanítására is használták, mint a korábban meglévő pozitívot.

A hangzás és eszmény azonban értékes. Voltaképpen vonós regisztere nincs az orgonának. Singend Gedackthoz közelítő hangzású és az alsó egy-két oktávban feltehetően fedett építésű sípsort rejt a többféle regiszterfajtára használatos *Portunal* elnevezés. Nyoma sincs a romantikus orgonák unalomig ismétlődő Bourdon és Salicional hangszínének.

Megvan viszont a hazai kisorgonáknál elterjedt 8' és 4' flótapár.

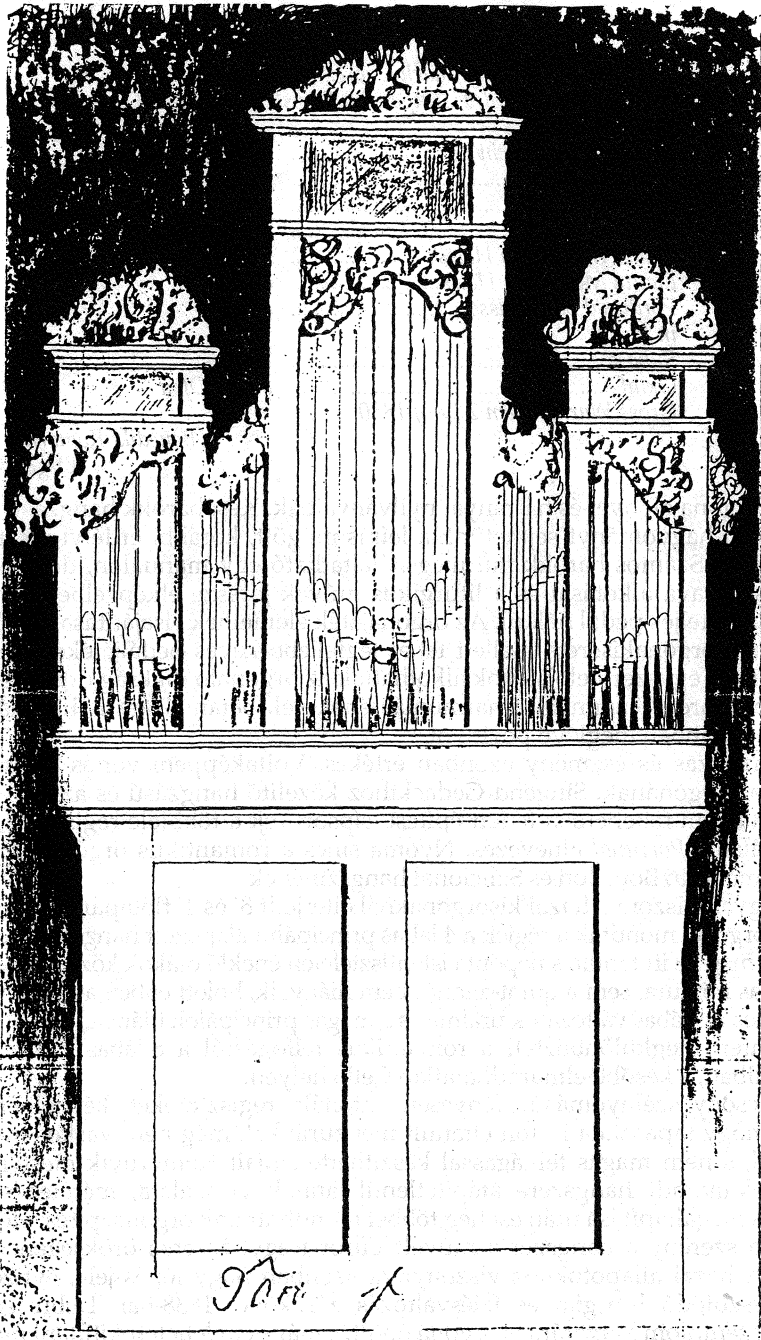
Félorgona, mondták a régiek a 4 lábas principálra alapozott hangszerről. Ilyet ismert meg az itt tanuló s naponta istentiszteleten éneklő diákok közössége. Sem a magas mixtura, sem a quint-aliquot nem hiányzik, holott ebben a korban már általános a 8 lábas változatok uralma és a magas principálok hiánya.

Szintén megkülönbözteti a romantikus felfogástól a 8 lábas faprin cipál a pedálban, a később elmaradhatatlan Cello helyén.

Alacsony szelnyomású, fényesen intonált regisztereket képzelhetünk, s azt, hogy tapasztalati úton eltanult menzurákkal, még nem vaskos maglapokkal, s nem magas felvágással készíthette sípjait Komornyik mester. Ha valahol maradt hangszere átépítetlenül, annak vizsgálata, méretezésének pontos megállapítása után esetleg többet mondhatnánk orgonaépítészetéről.

Igen szerény a hangszer a művelt Európa egyházzenei örökségéhez képest. A hazai állapotokhoz viszonyítva azonban nagy lépés jele, évtizedek óta készülődő liturgiai és ízlésváltozás záróköve. 1838-ban Debrecenben a Nagytemplom karzatára is orgona épült, s már nem lehetett kitiltani másutt sem az orgonákat, kárhoztatásuk ellenére sem.

* Az aláírást ld. lapunk 462. oldalán.

1. ábra. A Debreceni Református Kollégium Oratoriuma első orgonájának ceruzavázzlata (Fekete Csaba kiegészítéseivel).